

6. Прицак О. Пророк // Київська старовина. 1994. № 2. С. 3–19.

7. Радько П. Національно-політичні погляди Тараса Шевченка в контексті його історіософської мудрості // Історична пам'ять. 2019. № 30–31. С. 26–34.

8. Шевченко Т. Зібрання творів : У 6 т. Київ, 2003. Т. 1 : Поезія 1837-1847. 784 с.

Тукало Діана – студентка 1 курсу СВО магістра Факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська література першої половини ХІХ століття, творчість Тараса Шевченка.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Віннічук А.П.

Вікторія Іващенко

ХУДОЖНІЙ СВІТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНОЇ ТЕОРІЇ

Шевченкознавство завжди було і залишається актуальною галуззю національного літературознавства. У часи незалежності України набули поширення та популяризації гендерні шевченкознавчі студії, які дають можливість по-новому дослідити творчу спадщину Тараса Шевченка, відкрити модерні грані розуміння та інтерпретації художніх текстів. Різні аспекти гендерних особливостей творчості Т. Шевченка вивчали Ю. Барабаш, Т. Бовсунівська, О. Забужко, Н. Зборовська, М. Крупка, М. Моклиця, С. Павличко, В. Пахаренко, О. Ромазан, В. Таран, Г. Улюра, С. Філоненко, О. Шаф, М. Штолько, О. Черкаса та ін.

Мета статті – проаналізувати науковий доробок учених щодо художнього світу Тараса Шевченка крізь призму гендерної теорії.

Початок цих студій було покладено в часи І. Франка, який першим звернув увагу на культ жінки-матері у творчості Т. Шевченка, наголосивши, що у всесвітній літературі немає поета, «котрий би представив так високо, так щиро людський ідеал жінки-матері, як се вчинив Шевченко в своїх поемах «Відьма», «Неофіти», «Марія». Не посвячення своєї людської індивідуальності для мужчини, але найвище натуження тої індивідуальності для діл милосердя, переможення власних терпінь, забуття власних ураз, де йде о службі високій і піднесеній ідеї – добра загалу, добра людськості – оце є ідеал жінки, який полишив нам у спадщині Шевченко» [9, с. 22]. І. Франко акцентує на християнських поглядах поета, возвеличенні ним Діви Марії – Матері Божої, що утверджує ідеал жіночої святості. Франкове трактування Шевченкового образу жінки ґрунтується на основі народної моральності й етичності.

Наступним кроком у розвитку гендерних шевченкознавчих студій стала психоаналітична праця С. Балея «З психології творчости Шевченка», котрий наголосив на жіночій самоідентифікації Т. Шевченка, вказав на те, що він коментує і репрезентує особисті психічні відчуття й ситуації через творення образу матері-покритки. У розділі «Фемінізм Шевченка» представлено детальний аналіз фемінності душі та світогляду митця. Насамперед, учений вивчає і коментує жіночі образи, авторські ідентифікації, які представляють фемінні аспекти душі поета: «Коли приглянемося численним поетовим жіночим постатям і звернемо увагу на душевні переживання, які підкладає їм поет, то мимохіть впадають в око аналогії між чувствами і бажаннями поета самого, і чувствами і бажаннями керованих ним жінок; не менше, одначе, і доля їх показує схожости з долею поета. Почутте осамітнення, бездольности, нудьги, незаспокоєної любовної

туги, почування, які переповнювали душу Шевченка, являються головним мотивом переживань жінок, ним зображених» [1, с. 53]. Такий підхід, зокрема стиль письма Т. Шевченка, С. Балея пояснює також і впливами романтизму. Т. Шевченко, на думку С. Балея, прагне показати свій внутрішній світ, почуття і пориви посередництвом створених ним трагічних жіночих образів.

М. Рильський у статті «Жіноча лірика Шевченка» (1960) акцентував увагу не тільки на темі жінки, а й фемінних ідентичностях поета, спостерігши притаманне йому співпереживання, перевтілення, глибоке ліричне ставлення до світу, психологічну проникливість[8].

Унеском у дослідження цього питання стала дисертація І. Голомб'євського «Жіночі образи у творчості Т. Шевченка», у якій досліджено проблему традиційності і новаторства жіночих образів, їх генези, еволюції, індивідуалізації, типізації. «Кобзар» названо «поетичною енциклопедією жіночих характерів»[3, с. 16].

Також окремі аспекти гендерного аналізу наявні у праці Л. Плюща «Екзод Тараса Шевченка. Навколо «Москалевої криниці»: Дванадцять статтів». Насамперед, дослідник акцентує на аналізі міфів Велесового циклу, актуалізуючи ідею матриархату. Таким чином, наголошується на фемінному світогляді Шевченка. Саме з огляду на це поет виправдовує героїнь-покриток, пояснює причини їхніх трагедій. Для Л. Плюща важливо показати духовний ріст цих жінок, зокрема образу покритки: «Якщо продивитися увесь ряд «покриток» Шевченкових від «Катерини» до «Марії», то в цілому, залишаючи поза увагою поодинокі відхилення, це ряд поступового очищення жінки – доньки, коханої, сестри і матері, й *самоочищення* поета в дусі християнського ідеалу» [7, с. 78]. Суто гендерним підходом є теза Л. Плюща про трансформацію праведних грішниць, коли вони набувають активної «жіночості», що віднайде найбільшого втілення в образі Марії.

Серед відомих учених-шевченкознавців діаспори виділяємо Г. Грабовича, який у книзі «Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета» [4, с. 85] зосереджує увагу на специфіці індивідуального міфомислення поета, пропонує тезу про патріархальність міфопоетичного світу Шевченка, домінуванні у його світогляді й творчості материнського права над батьківським. Він пише, що «для Т. Шевченка колективна пам'ять про материнський лад, хоч як сильно не передалася вона фольклором, залишається вторинною, а от первинність матері й формування навколо неї сім'ї стає для нього глибоко психологічною потребою й орієнтацією» [4, с. 81]. Проаналізувавши вірші поета, дослідник дійшов висновку про те, що відбувається своєрідне примирення між чоловічим і жіночим початками шляхом усунення дорослої чоловічої постаті з міфопоетичного образу сім'ї.

Окремі аспекти гендерного аналізу у художньому світі Тараса Шевченка актуалізує А. Віннічук у праці «Художня інтерпретація Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка». Дослідниця зауважує, що Т. Шевченко подає два яскравих маскулітних образи: Івана Гонту та Максима Залізняка, «виважена політика останнього породила в народі віру, що козаччина повертається, що є можливість відновити соборну вільну Україну» [2, с. 17]. Проблему Коліївщини науковці трактують в дихотомічному підході, оскільки маємо не лише негативні, але й позитивні інтенції. А. Віннічук розглядає селянське повстання як одну з найдраматичніших сторінок української минувшини, де бажання звільнитись від польського гніту та здобути національну волю набуло символічного значення. Зокрема, «Гонта у Т. Шевченка – це найтрагічніший образ патріота, який вбиває своїх дітей заради майбутнього України» [2, с. 18].

Вагомі гендерні підходи знаходимо у праці Є. Нахліка «Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики». Насамперед учений розвиває думку

Г. Грабовича про еволюцію образу покритки, пояснює її особливий показник світоглядно-творчого розвитку митця від «Катерини» до «Марії». Проте Є. Нахлік критично оцінює тезу Г. Грабовича про матриархальність Шевченкового світу, натомість пропонуючи власну концепцію про ідеал патріархальної родини. Є. Нахлік зазначає: «Грабович, гадаю, не враховує, що Шевченко не лише почував себе дитиною, яка, природно, тягнеться, насамперед, до матері, а й мріяв, особливо по засланні, стати чоловіком і батьком. Так, поступово, важко й драматично відбувалася його ідентифікація з «батьком», тим то й не міг поет оминати у своїх образах щасливої сім'ї постаті батька. Відтак у стосунках позасланного Шевченка з дівчатами, до яких він сватався, надто ж із Ликерою, спостерігаємо виразні риси патріархального менталітету» [6, с. 216].

Важливе питання гендерного дослідження творчості Т. Шевченка присутні у працях Н. Зборовської. Насамперед, науковиця обґрунтовує тезу про те, що творчість Т. Шевченка характеризується домінуванням у ній чоловічого права на вираження у творчості імперського характеру світу. Вона наголошує, що у «моделі «українська покритка – чужинець-москаль» ситуація справді набуває ще й символічного національно-історичного сенсу» [5, с. 47]. Т. Шевченко підносить жіночність, формуючи потужний символічний образ Богоматері, він матриархалізує християнство, надаючи йому рис яскраво вираженої фемінності. Фактично всі образи покриток у Т. Шевченка проходять шлях зростання до образу Богоматері, успадковуючи риси трагічності та святості. Потужний національний ідеал набуває свого вираження і звучання в єдності духовно сильної матері з праведним сином, які покликані виконати велику місію в житті нації. Н. Зборовська пише, що у Т. Шевченка «виявляє себе романтична аристократична символізація, що відсилає до сина Національного, який творить себе для України як

батьківське Велике Слово. Така символізація передбачає наближення образу поета до Христа» [5, с. 81]. Для методології Н. Зборовської характерним є використання гендерного підходу у контексті психоаналізу. На думку дослідниці, пошук індивідуального коду пов'язаний із національним чинником. Вона обґрунтовано доводить, що Едіпів комплекс є головним кодом психоаналізу. Відтак, мати і батько – визначальні образи, які моделюють суспільне середовище. З концепції вченої зрозуміло, що бажання Т. Шевченка як митця є репараційним, у поезії виявляється прагнення запліднити українське материнське тіло, що є несвідомим, високою національною свідомістю.

Отже, аналіз шевченкознавчих гендерних досліджень дає підстави вести мову про те, що незалежно від загальної методології цих досліджень, їхні автори певною мірою розглядали різні аспекти гендерних питань. Узагальнюючи здобутки і висновки існуючих шевченкознавчих студій, варто зауважити, що певною мірою вони торкаються окремих аспектів питання фемінних ідентифікацій із ролями героїнь-покриток та маскулінних ідентифікацій автора. Найбільш ґрунтовно нині вивчено інтимну лірику поета в її зв'язках і відношеннях із біографією митця. Творчість Тараса Шевченка – багатоаспектна і поліфонічна, що визначає необхідність її сучасного гендерного прочитання.

Література

1. Балей С. Из психологии творчества Шевченка. [передм. В. Пахаренко]. Черкаси : Брама, 2001. 79 с. (Шевченкознавчі раритети). 3 вид. : Львів : Шляхи, 1916.
2. Віннічук А. Художня інтерпретація Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка. *Філологічний дискурс*. 2015. №1. С. 16–19.
3. Голомбьевский И. Женские образы в творчестве Шевченко : автореф. дис. канд. филол. Наук : 10.642. Київ, 1973. 18 с

4. Грабович Г. Шевченко як міфотворець : семантика символів у творчості поета. Пер. з англ. Соломії Павличко. Київ : Рад. письменник, 1991. 210 с.
5. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури. Київ : «Академвидав», 2006. 498 с.
6. Нахлік Є. Доля – LOS – Судьба : Шевченко і польські та російські романтики. Львів, 2003. 569 с.
7. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка : Навколо «Москалевої криниці» : дванадцять статтів. Київ : ФАКТ, 2001. 384 с.
8. Рильський М. Зібрання творів: у 20 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т.12
9. Франко І. Твори: у 50 т. Т. 35. Київ : Наукова думка, 1982. С. 301–331.

Іващенко Вікторія – студентка 1 курсу СВО магістра Факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: гендерні інтерпретації творчості Тараса Шевченка.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Віннічук А.П.

Мар'яна Івацко

ЛИЦАРСЬКА ЧЕСТЬ ЯК КОНЦЕПЦІЯ В РОМАНТИЧНИХ ПОЕМАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Актуальність. Концепт лицарства є досить продуктивним у літературі. Митці слова споконвіків вдаються до зображення мужньої людини-воїна як особливої станової категорії, покликаної захищати свою землю, честь та високі ідеї поруч із власною та національною гідністю. Особливо актуально така тема